

KNÍHTLAČIARNE NA ÚZEMÍ PODKARPATSKEJ RUSI V ROKOCH 1922 – 1939 PODĽA ROČENKY ČESKOSLOVENSKÝCH KNIHTISKAŘŮ¹

Marcela DOMENOVÁ

Abstract: *Printing Houses in the Territory of Subcarpathian Rus' in 1922–1939 According to the Yearbook of the Czechoslovak Book Printers.* This study documents printing houses in Subcarpathian Rus' during its inclusion in the First Czechoslovak Republic (1918–1938). Based on entries in the *Yearbook of Czechoslovak Book Printers* (1922–1939), it explores the publishing infrastructure and cultural contribution of these establishments. It provides statistical analysis and a list of printing houses in present-day Transcarpathian Ukraine, including locations like Berehove, Mukachevo, and Uzhhorod, highlighting their role in book culture and the dissemination of information.

Key words: Printing houses. Subcarpathian Rus'. First Czechoslovak Republic. Book culture. Yearbook of Czechoslovak Book Printers.

Výskumu dejín kníhtlače na Slovensku v období 1. ČSR sa venovala parciálna pozornosť najmä z pohľadu knihovníkov a retrospektívnych bibliografov. Evidujeme viacero prehľadových prác, spojených s menami V. Breza² alebo J. Repčák,³ na ktoré novší výskum (spojený spravidla s lokalitami či konkrétnou produkciou) nadväzuje. Podkarpatská Rus v tomto kontexte bola okrajovou záležitosťou.

V medzivojnovom období, resp. počas existencie 1. ČSR bolo súčasťou republiky aj územie označované ako Podkarpatská Rus (1919 – 1938), resp. podľa staršej literatúry, na ktorú odkazujeme ako Zakarpatská Ukrajina.⁴ Situácia po prvej svetovej vojne bola komplikovaná, reálnu moc na území Podkarpatskej Rusi mali maďarské úrady. Krajinu obsadzovalo česko-slovenské vojsko, a to na základe súhlasu zo strany Dohodových mocností.⁵ K pripojeniu Podkarpatskej Rusi k ČSR sa priklonilo 67 % delegátov na konferencii Americkej rusínskej národnej rady. Podmienkou bolo politická autonómia, čo sa potvrdilo v Užhorode (8. mája 1919).⁶ Význam mala Saint-germainska mierová zmluva (10. septembra 1919).

-
- 1 Štúdia je výstupom z projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi).*
 - 2 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996.* Bratislava : Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin : Matica slovenská, 1997. 214 s.
 - 3 REPČÁK, Jozef. *Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku.* Bratislava : „Tlač“ svojpomocné družstvo kníhtlačiarov, 1948. 157, [2] s.
 - 4 Resp. aj v Košickom vládnom programe (1945).
 - 5 Išlo o 31. československý strelecký pluk (činný 1918 – 1920). Ten prišiel do Užhorodu 12. 1. 1919.
 - 6 ŠKVARNA, Dušan a kol. *Lexikón slovenských dejín.* 2. dopl. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999, s. 133. Bližšie o dejinách Podkarpatskej Rusi: ŠVORC, Peter.

Rovnako aj na konci existencie 1. ČSR bola situácia na dnešnom Zakarpatsku komplikovaná. V roku 1938 po vyhlásení autonómie Slovenska došlo k zmenám i na Podkarpatskej Rusi, kde vznikla prvá autonómna vláda, v novembri bolo toto územie premenované na Karpatskú Ukrajinu. Marec 1939 priniesol zmeny a hoci došlo k vyhláseniu nezávislosti, územie bolo napadnuté a obsadzované Maďarskom, v roku 1944 bolo obsadené vojskami ZSSR, ku ktorému bola Zakarpatská Ukrajina pričlenená.⁷

Predmetom výskumu sa stalo obdobie rokov 1919 – 1938, kedy bola Podkarpatská Rus začlenená do 1. ČSR. Pri skúmaní dobovej periodickej tlače sme sa stretli so zaujímavou ročenkou, a to *Ročenkou českých knihtiskařů*. Doložené sú štyri ročníky z rokov 1911 – 1914. Titul vychádzal v Prahe vďaka Spolku faktorů knihtiskáren a písmolijem.⁸ Zameral sa na prezentáciu kníhtlače vo všetkých jej rozmeroch (pracovných postupoch či reklame), dokumentoval stav a vývoj polygrafie – najmä v českom prostredí, predstavoval vydavateľskú, tlačiarenskú i kníhkupeckú činnosť. Po vzniku 1. ČSR titul zmenil názov, ako aj tematické rozhranie kratších príspevkov – dejiny, resp. ukážky knižného, typografického písma, písmolejarských či grafických techník a iných tém z oblasti dejín knižnej kultúry a tlačiarenskeho priemyslu, poskytoval praktické informácie o grafike, sadzbe, reklame a jej využití, o výzdobe knižnej väzby a i. V exkurze sa niektoré príspevky venovali aj tlači v iných krajinách (aj mimo Európu). Jednotlivé príspevky sa v obsahu systematicky delili do okruhov časť odborná, časť spoločenská, inzertná časť a adresár dodávateľov. Z pohľadu výskumu dejín knižnej kultúry má význam niekoľko príspevkov – prehľadov, v ktorých sa rozširovala problematika aj o územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Predstavoval sa v nich zoznam stavovských organizácií, cenníky ku grafickému priemyslu (inzercia, zoznamy – adresáre dodávateľov kníhtlačiarní a i.), ale aj prehľad odborných časopisov. Pre náš výskum boli smerodajné zoznamy kníhtlačiarní v ČSR. Titul vychádzal ako *Ročenka československých knihtiskařů*, rovnako v Prahe, v rokoch 1922 – 1948, a to ročník 5 (1922) – ročník 24 (1941), no 25. ročník vyšiel až v roku 1948. Vydával ho Spolek faktorů knihtiskáren v Československé republice v Praze.⁹

Ročenka je zaujímavá tým, že v každom roku prinášala zoznam kníhtlačiarní v ČSR, t. j. okrem Čiech, Moravy sa osobitne sprístupnil zoznam pre Slovensko (kde sa v rámci neho zaradili i lokality zo Zakarpatska – napr. v rokoch 1922 – 1924, 1937 – 1938), prípadne toto územie bolo označené ako Slovensko a Podkarpatská

Zakliata krajina: Podkarpatská rus 1918 – 1946. Prešov : Universum, 1996. 126 s.; ŠVORC, Peter. *Stručné dejiny Podkarpatskej Rusi. II. [zv.] (1918 – 1946)*. Prešov : Metodické centrum, 1996. 71 s.

7 Po 2. svetovej vojne bolo územie súčasťou ZSSR, začlenené do Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky (1946).

8 Porovnaj údaje z: <https://aleph.nkp.cz>. [cit. 2024-08-30]

9 Bližšie informácie sme nateraz nenašli v bibliografiách periodík. Absentuje napr. v *Česká retrospektivní bibliografie Řada 2, Díl 2. Časopisy. Časopisy České republiky 1919 – 1945 (CER-BI C2). Část 1 Bibliografie. Sv. 2. L – S*. Spracoval Jaromír Kubíček a kol. Brno : Sdružení knihoven ČR – Moravská zemská knihovna, 2006. 544 s. Údaje dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:02e41b70-fb61-11e3-89c6-005056827e51?page=uuid:21669f50-08f9-11e4-a61e-5ef3fc9bb22f> [cit. 2024-09-10].

Rus (1925 – 1936) alebo osobitne ako země Podkarpatoruská (1939). Metodika alebo postup, na základe ktorého titul získaval údaje nebol predstavený. Tento zoznam bol v niektorých rokoch ročenky signovaný – vieme teda, kto ho spracoval, napríklad bližšie nezistení Karel Škrábek alebo R. Vondráček (A. Vondráček). No nevieme z akých podkladov boli a či boli kompletne. Údaje pre Podkarpatskú Rus sledujeme v rokoch 1922 – 1939. Funkčné kníhtlačiarnie z územia Slovenska zachytila ročenka podobne ešte k roku 1939 (krajina označená ako Slovensko). Pre rok 1940 zachytáva ročenka kníhtlačiarnie len z územia Protektorátu Čechy a Morava.

Do roku 1918 malo byť na Slovensku a Podkarpatskej Rusi činných 189 tlačiarní.¹⁰ Viaceré z nich sa zaoberali aj inou obchodnou činnosťou (obchod s papierom, knihami, drevom, železom, kuchynským riadom a pod.).¹¹ Po roku 1918 nastalo v našom prostredí nové obdobie v rozvoji kníhtlačiarstva. Dôležitú úlohu zohrával i živnostenský zákon zo dňa 10. októbra 1924 (259/1924 Sb., Živnostenský zákon¹²), platil pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Tlačiarne mohli zriadiť len vyučené osoby (dovtedy bolo kníhtlačiarstvo slobodnou živnosťou), teraz šlo o koncesované živnosti, pričom sa v § 22 špecifikovali.¹³ Do roku 1928 boli všetky kníhtlačiarnie na Slovensku a Podkarpatskej Rusi plne vyťažené, znížila sa nezamestnanosť kvalifikovaných pracovníkov. Doložená je spolková činnosť, vznik stavovských organizácií. Založil sa spolok Typografia, ktorý svojich členov stále a vytrvalo viedol k ďalšiemu sebavzdelávaniu, Klub faktorov (v roku 1927 bola zriadená i filiálka Spolku faktorov, no mala málo členov) či Spolok grafických robotníkov.¹⁴ Pozitívne sa hodnotilo aj vzdelávanie v odbore. Napríklad v šk. r. 1932/33 a 1933/34 boli usporiadané v Bratislave sezónne školy pre učňov grafických živností, pričom účastníci boli z celého Slovenska a dokonca aj z Užhorodu. V roku 1934 bolo spolu na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi 280 tlačiarní, z nich 308 rýchlolisov, 34 viktoriek, tri ofsetové rýchlolisov, 12 rotačiek a 123 sádzacích strojov.¹⁵ Tento sektor postihla v 30.

10 *Slovensko: Kultúra. 2. časť. diel 4.* Zost. Karol Rosenbaum a kol. Bratislava : Obzor, 1980, s. 499.

11 JAROŇ, Karel. Kníhtlač na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In *Ročenka československých kníhtiskařů*, roč. 18, 1935, s. 85.

12 Dokument dostupný z: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/3740/1/2/zakon-c-259-1924-sb-zivnostensky-zakon-pro-uzemi-slovenska-a-podkarpatske-rusi/zakon-c-259-1924-sb-zivnostensky-zakon-pro-uzemi-slovenska-a-podkarpatske-rusi> [cit. 2024-09-04].

13 „Za koncesované živnosti sa vyhlasujú: 1. Všetky živnosti, ktoré mechanicky alebo chemicky rozmnožujú literárne a umelecké výrobky, alebo ktoré s týmito obchod vedú (kníhtlačiarnie, mediatlačiarnie, oceľotlačiarnie, drevotlačiarnie, kameňotlačiarnie a podobné živnosti, medzi tieto počítajúc šľapacie lisov, vyjmúc kníhkupectvá, antikvariáty, obchody s vecmi umeleckými, obchody s hudobníkmi).“ Porovnaj dostupné z: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/3740/1/2/zakon-c-259-1924-sb-zivnostensky-zakon-pro-uzemi-slovenska-a-podkarpatske-rusi/zakon-c-259-1924-sb-zivnostensky-zakon-pro-uzemi-slovenska-a-podkarpatske-rusi> [cit. 2024-09-04].

14 JAROŇ, Karel. Kníhtlač na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In *Ročenka československých kníhtiskařů*, roč. 18, 1935, s. 86-87.

15 *Encyklopédia Slovenska. III. zv., K – M.* Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 1979, s. 97. Podobne *Slovensko: Kultúra. 2. časť. diel 4.* Zost. Karol Rosenbaum a kol. Bratislava : Obzor, 1980, s. 499.

rokoch svetová hospodárska kríza, vplyv mala zmena administratívneho zriadenia. Konkurenciu mali tlačiarne aj v lepších (hlavne vybavením) českých podnikoch. Podobne vplyv na rozvoj kníhtlače mala 2. svetová vojna (politická, hospodárska situácia). Na Slovensku došlo pri židovských podnikoch k arizácii, odhadoval sa zánik 75 tlačiarň.¹⁶

Nateraz v rámci analýzy *Ročenky českých knižtiskařů* z rokov 1922 – 1939 vieme na Podkarpatskej Rusi doložiť kníhtlačiarne v 14 lokalitách, a to: Berehovo (t. j. Берехове,¹⁷ v ročenke ako Beregsasy, Beregságy), Chust (Хуст,¹⁸ v ročenke ako Huszt, Hust), Iršava (Іршава¹⁹), Korolevo (Королево,²⁰ v ročenke ako Královo n. Nisou, Královo n. Tisou), Kosyno (Косино,²¹ v ročenke ako Kosinov, Kosin), Mukačevo (Мукачево,²² v ročenke ako Munkačevo), Rachov (Рахів,²³ v ročenke ako Rahovo), Svalava (Свалява,²⁴ v ročenke ako Svaljava, Svalava), Tjačiv (Тячів,²⁵ v ročenke ako Tjačevo, Tiačevo, Tačovo), ďalej centrum dnešnej Zakarpatskej oblasti, a to Užhorod (Ужгород), Veľké Berezné (Великий Березний,²⁶ v ročenke ako Velikoje Bereznoje, Veľký Berezný, Veľká Berezná), Volovec (Воловец,²⁷ v ročenke ako Volovec), Vylok (Вилок,²⁸ v ročenke ako Vulok, Výlok), Vynohradiv (Виноградів,²⁹ v ročenke ako Veľký Sevljus, Veľký Sevljuš, Sevljuľ).

Z pohľadu evidovania sa vyskytlo aj variabilnejšie uvedenie názvu tlačiarne – v prípade krstných mien v slovenskej/maďarskej/českej forme (asi v roku 1927 vidno počesťovanie/ poslovenčovanie názvov, krstných mien tlačiarov), prípadne došlo k chybe v kontexte zlého prepísania názvu kníhtlačiarne – alebo šlo o tlačovú chybu v ročenke.³⁰

Celkový ročný počet uvedených kníhtlačiarň v daných sídlach sa pohyboval od 12 (1929), resp. 18 (1922) do 43 (1938) tlačiarň (tabuľka č. 1).

16 *Slovensko: Kultúra. 2. časť. diel 4.* Zost. Karol Rosenbaum a kol. Bratislava : Obzor, 1980, s. 501.

17 Centrum Berehovského okresu, v Zakarpatskej oblasti na západnej Ukrajine.

18 Bolo to historicky druhé hlavné mesto Podkarpatskej Rusi (1938) a tiež štátu – republiky Karpatská Ukrajina (1939).

19 Dnes v okrese Chust, v centrálnej časti Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, cca 40 km od Mukačeva.

20 Dnes v okrese Berehovo, Zakarpatská oblasť na Ukrajine.

21 Obec, dnes v Mukačevskom okrese, Zakarpatská oblasť Ukrajiny.

22 Administratívne centrum okresu Mukačevo, Zakarpatská oblasť.

23 Sídlom okresu, mesto na samom východe Zakarpatskej oblasti.

24 Dnes mesto v Mukačevskom okrese, v Zakarpatskej oblasti na západnej Ukrajine.

25 Centrum okresu, v Zakarpatskej oblasti, ležiace v Marmarošskej kotline.

26 Centrum Velykoberezňanského rajónu – okresu, v Zakarpatskej oblasti, na západnej Ukrajine, neďaleko slovenských hraníc.

27 Je centrom Voloveckého rajónu – okresu, v Zakarpatskej oblasti, cca 50 km od hraníc so Slovenskom.

28 V Berehovskom okrese, v Zakarpatskej oblasti na Ukrajine.

29 Dnes v Berehovskom rajóne – okrese, v Zakarpatskej oblasti na Ukrajine.

30 Napr. Glancz/ Glauz v Iršave, Meisels/ Neisels v Mukačeve, alebo Foldesi/ Földesi/ Földecsi/ Földessy v Užhorode a i.

Tabuľka 1. Štatistika výskytu kníhtlačiarní/tlačiarňí podľa Ročenky československých kníhtiskařů:³¹

Miesto	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Berehovo	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	6	-
Chust	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3
Iršava	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Korolevo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-
Kosyno	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Mukačevo	6	7	7	6	6	6	9	9	9	9	9	8	8	8	9	8	9	-
Rachov	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Svaľava	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1
Tjačiv	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Užhorod	6	6	6	9	9	13	13	12	12	12	12	10	10	11	11	10	13	-
Veľké Berezné	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Volové	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Vynohradiv	-	-	-	-	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Vylok	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Spolu	18	19	19	26	29	35	34	33	33	33	33	31	32	32	33	30	43	12

Najvyšší doložený počet kníhtlačiarní v priebehu rokov sme zaznamenali v Užhorode, pohyboval sa od šesť (1922 – 1924) do 13 (1925, 1928, 1938). Nevyľučujeme, že dlhšie – pravidelnejšie (hoci to ročenky v rámci prehľadov neuvádzali) pôsobila aj kníhtlačiareň G. (Gejza) Kreisler (1922 – 1924, 1935 – 1938). V 20. rokoch 20. storočia sa vyskytovala tlačiareň Křivánek a Miravčik (1925 – 1928), no v meste pôsobil i Juraj Miravčik (1927 – 1932, 1937 – 1938) alebo Křivánek a spol. (1929 – 1932, 1935 – 1936). Ako najdlhšie pôsobiace kníhtlačiarnie v sledovanom období vieme doložiť v Užhorode Juliusa Foldesiho (1922 – 1936); „Svoboda“ – tlačiareň (1927 – 1938); Tlačiareň O. O. Vasilianov (Vasilianů, 1927 – 1937); ďalej Štátnu kníhtlačiareň (1922 – 1938); Úniu, t. j. úč. spoločnosť Unio (1922 – 1936); kníhtlačiareň označenú ako Školjana Pomošč (1925 – 1938); Viktoria (1925 – 1938) alebo kníhtlačiareň Ungmegyi (1922 – 1932), ktorá sa spájala s menom Gejza Kreisler. Naopak, len k jedenému roku, a to k roku 1938 evidujeme kníhtlačiarnie Invalid; Sv. Bazil; Geliš Mozes alebo Grafolux. Pri kníhtlačiarniach v meste bol uvedený i podnik Östereicher J., známokovacie prístroje (1927 – 1928) či úč. spoločnosť Elemér Lám (1922 – 1928), na ktorú nadviazala Lám-dobozgyár, resp. Lám továreň na krabice (1929 – 1938), čo je pri evidencii vyprofilovaných kníhtlačiarní podobne atypické.³²

Na druhom mieste v počte kníhtlačiarní doložených v ročenke figurovalo mesto Mukačevo. Počas 20. rokov pôsobili podniky – živnosti Moritz Grünbaum (1922 –

31 Výpis z rokov 1922 – 1939. Znak „-“ znamená, že tlačiareň podľa ročenky v meste nepôsobila.

32 Aj tento príklad poukazuje na fakt, že ročenka evidovala nielen kníhtlačiarnie, ale i tlačiarne, ktoré tlačili iné typy dokumentov.

1924) alebo Káhán a Fried (1922 – 1924) či Reform, Bellák Rezső (1925 – 1927). Aj v tejto lokalite pôsobilo niekoľko tlačiarň dlhšie, ako napríklad firma Gross bratia (1922 – 1932, 1938). Nevylučujeme, že hoci bola činná, vypadla z neznámych dôvodov v niektorých rokoch z evidencie ročenky. Medzi dlhodobo pôsobiace kníhtlačiarnie v Mukačeve patrila kníhtlačiareň Albert Nagy (1922 – 1924, 1928 – 1938), Bernát Meisels (1922 – 1938), Grafika (1928 – 1936, resp. aj 1937 – 1938 ako Grafia), Grünstein Moritz (1925 – 1936), Karpatia (1923 – 1932, 1935 – 1936, pri nej poznáme aj adresu „Zrinyi ul. 5.“), ďalej Nekudah (1928 – 1938) či Pannonia (1922 – 1938). Výnimočne jeden rok činnosti evidujeme pri kníhtlačiarni Kalvin (1937) a H. Guttmann (1938).

Na treťom mieste v počte doložených kníhtlačiarní bolo Berehovo. Podľa ročenky niekoľko z nich evidujeme ako činné len pár rokov, ako Tomáš Balogh (1922 – 1924), Eugen Nagy (1922 – 1924). Výnimočne ku koncu sledovaného obdobia je doložená Typografia (1937 – 1938); Karpathia (1938). Medzi dlhodobo pôsobiace kníhtlačiarnie v ročenke nachádzame Haladás (1922 – 1938); Kálvin (1925 – 1936); tlačiareň Merkur (1925 – 1938). Stretávame sa aj s viacerými Engelovcami, a to Eugenom Engelom (1922 – 1927, ako Engel Eužen 1938), Jenöom Engelom (1928 – 1937) a Júliusom Engelom (1938).

Tri dlhodobejšie funkčné kníhtlačiarnie vieme doložiť v meste Vynohradiv. Šlo o firmu – živnosť Ackermann Karol (1929 – 1937); Klein Vojtech (1927 – 1939); Ústredná kníhtlačiareň (1929 – 1939).³³ Evidovaný len v niekoľkých rokoch činnosti bol Karol Czuckermann (1927, 1928).³⁴

Mesto Chust bolo ukážkou stabilne pôsobiacich dvoch kníhtlačiarní, a to Ignaz Ausländer (1922 – 1939) a Martin Salamon (1922 – 1939). Výnimkou je tlačiareň Vojtech Klein, tá bola podľa ročenky činná len na konci sledovaného obdobia (1938, 1939). V Rachove pôsobil dlhodobo jeden tlačiar Samuel Farkas (1927 – 1939) a v Tjačive Leopold Szabó (1925 – 1939).

Pri analýze sme zistili, že počet miest, kde mali pôsobiť kníhtlačiarnie sa tiež menil – odrážalo to vývoj, počet tlačiarň v nej činných. No hoci tlačiarne boli funkčné, avšak pre prípadné nedodanie informácie redakcii (v ten-ktorý rok) nemuseli byť uverejnené. Je to napríklad možné v prípade lokalít, keď sa pre isté roky vyskytla v ročnom prehľade len jedna kníhtlačiareň, ako Glan/ucz Moritz v Iršave (1925 – 1927, 1938 – 1939), Klein Jozef v Koroleve (1934 – 1936). V Svaľave pôsobil Goldenberg a Hecht (1925 – 1927), neskôr Samuel Deutsch (1933 – 1934, 1938, 1939), ktorého ročenka evidovala nepravidelne. V Kosyne bola evidovaná kníhtlačiareň len v rokoch 1925 – 1927, a to Vojtech Klein, a v roku 1938 Klein Bernát. Vo Vyloku bola podobne len jedna kníhtlačiareň, a to Bleier Moric v roku 1927, dve v roku 1938, a to E. Bleyer, M. Bleyer. Na konci sledovaného obdobia sa vyskytla lokalita Volovec s jedným tlačiarom K. Meiselsom (1938, 1939). Je ešte potrebné spomenúť, že v 30. rokoch (asi 1934 – 1937) sa pri niektorých tlačiarňach vyskytlo označenie, že boli necenníkové (neceníkové).³⁵

V čase 2. svetovej vojny, v roku 1939, z dôvodu politicko-vojenských faktorov neboli v ročenke doložené tlačiarne z veľkých miest ako Berehovo, Mukačevo či Užhorod, hoci v predošlých rokoch áno a šlo by najskôr o podobne nezanedbateľné ukazovatele dokladajúce funkčné kníhtlačiarnie. V rámci toho dedukujeme, že po-

33 Najskôr predtým Ugočská ústredná tlačiareň (1927, 1928).

34 Nevylučujeme pôsobnosť dlhšie, Zuckermann K. (1938, 1939).

35 V ročenke sú označené hviezdičkou * ako tlačiarne necenníkové.

čet existujúcich a činných tlačiarní na Podkarpatskej Rusi v danom období najskôr nebude úplný, no ročenka napriek tomu dokladá ich existenciu a činnosť v období 1. ČSR. Kvalitu a správnosť údajov v ročenke vieme sčasti konfrontovať v rámci slovenských pomerov. Ich analýzu sprístupnime v inej štúdii.

Prehľad doložených kníhtlačiarní na Podkarpatskej Rusi podľa *Ročenky československých kníhtiskařů* uvádzame (v prílohe č. 1) podľa jednotlivých sídel (radených abecedne), v rámci nich podľa prvého výskytu – roku a názvu v ročenke. Ak sa názov kníhtlačiarnie, meno/monogram vyskytoval vo viacerých formách, tie uvádzame kvôli prehľadnosti v poznámke pod čiarou (aj s chybou, preklepom – zámenou písmen v slove), ak sme ich vedeli priradiť/identifikovať. Ak vieme doložiť právneho nástupcu, uvádzame ho následne.

Pri každej (kníh)tlačiarni sú v okrúhlych zátvorkách uvedené roky pôsobenia, čím aktualizujeme stav poznania pri výskume dejín knižnej kultúry na tomto území z pohľadu *Ročenky československých kníhtiskařů*, ktorá mala snahu každoročne sprehľadniť všetky funkčné kníhtlačiarnie na vtedajšom území 1. ČSR.

Príloha 1. *Kníhtlačiarnie/tlačiarnie podľa Ročenky československých kníhtiskařů:*³⁶

Berehovo

- Tomas Balogh (1922 – 1924)
- Haladás (1922 – 1938)³⁷
- Eugen Engel (1922 – 1927, 1938)³⁸
- Eugen Nagy (1922 – 1924)³⁹
- Kálvin (1925 – 1936)⁴⁰
- Merkur (1925 – 1938)⁴¹
- Engel Jenö (1928 – 1937)
- Typografia (1937 – 1938)⁴²
- Engel Julius (1938)
- Karpathia (1938)

Chust

- Ignaz Ausländer (1922 – 1939)⁴³
- Martin Salamon (1922 – 1939)⁴⁴
- Klein Vojtech (1938 – 1939)

36 Výpis z rokov 1922 – 1939.

37 Haladás, Haladás – tlačiareň. K r. 1937 ako necenníková tlačiareň.

38 Engel Evžen, Engel Eužen.

39 Nagy Eugen.

40 Kalvin – tlačiareň, Kalvin.

41 Merkur – tlačiareň. K r. 1937 ako necenníková tlačiareň.

42 K r. 1937 ako necenníková tlačiareň.

43 Ausländer Ignaz/ Ignac/ Ignác.

44 Salamon Martin.

Iršava

- Glancz Moritz (1925 – 1927, 1938 – 1939)⁴⁵

Korolevo

- Klein Jozef (1934 – 1936)⁴⁶

Kosyno

- Klein Béla (1925 – 1927)⁴⁷
- Klein Bernát (1938)

Mukačevo

- Gerb.[üder] Gross (1922 – 1932, 1938)⁴⁸
- Moritz Grünbaum (1922 – 1924)⁴⁹
- Káhán u.[nd] Fried. (1922 – 1924)
- Bernát Meisels (1922 – 1938)⁵⁰
- Adalbert Nagy (1922 – 1924, 1928 – 1938)⁵¹
- Pannonia (1922 – 1938)⁵²
- Karpatia (1923 – 1932, 1935 – 1936)⁵³
- Grünstein Moritz (1925 – 1936)⁵⁴
- Grünstein Moric & Sohn (1937 – 1938)
- Reform, Bellák Rezsó (1925 – 1927)⁵⁵
- Grafika (1928 – 1936, (1937 – 1938?))⁵⁶
- Nekudah (1928 – 1938)
- Novotný a Bartosch (1928 – 1932)
- Grosz Salamon (1933 – 1934)
- Novina (1933 – 1936)
- Typografia (1936 – 1938)
- Kalvin (1937)
- Guttmann, H. (1938)

Rachov

- Farkas Samuel (1927 – 1939)⁵⁷

45 Glauz Moric, Glancz Móric.

46 K r. 1934 – 1936 ako necenníková tlačiareň.

47 Klein Vojtech.

48 Gross Gerb., Gross bratia, Gross Testvérek, Grosz Testvérek.

49 Grünbaum Moritz.

50 Meisels Bernát, Neisels Bernát.

51 Nagy Adalbert/Albert, Nagy Albert, Magy Albert.

52 Pannonia, Pannónia.

53 Karpathia.

54 Grünstein Moric.

55 Reform, Bellák Rezső, Reform, Bellák Rudolf.

56 Najskôr ako Grafia k r. 1937 – 1938.

57 Farkas Sámson. K r. 1934 – 1936 ako necenníková tlačiareň.

Svaľava

- Goldenberg és Hecht (1925 – 1927)⁵⁸
- Deutsch Samuel (1933 – 1934, 1938 – 1939)⁵⁹

Tjačiv

- Szabó Lipót (1925 – 1939)⁶⁰

Užhorod

- Elemér Lám (1922 – 1928)⁶¹
- G. Kreisler (1922 – 1924, 1935 – 1938)⁶²
- Julius Foldesi (1922 – 1938)⁶³
- Ungmegyi (1922 – 1932)⁶⁴
- Unio (1922 – 1936)⁶⁵
- Štátna kníhtlačiareň (1922 – 1938)⁶⁶
- Gelisch Miksa (1925 – 1928)⁶⁷
- Křivánek a Miravčik (1925 – 1928)
- Školjana Pomošč (1925 – 1938)⁶⁸
- Viktoria (1925 – 1938)
- Miravčik, Juraj (1927 – 1932, 1937 – 1938)⁶⁹
- Östereicher J., známkovacie prístroje (1927 – 1928)
- Svoboda – tlačiareň (1927 – 1938)⁷⁰
- Tlačiareň O. O. Vasilianů (1927 – 1937)⁷¹
- Křivánek a spol. (1929 – 1932, 1935 – 1936)⁷²
- Lám–dobozgyár (1929 – 1938)⁷³
- Révay O. (1929 – 1932)
- Génusz (1933 – 1934)
- Miravčik Eugen (1933 – 1936)
- Novina (1937 – 1938)

58 Goldenberg & Hecht.

59 Deutsch, S.

60 Szabó Leopold. K r. 1934 – 1937 ako necenníková tlačiareň.

61 Lám Elemér, Lám Elemér r.t., Lám Elemér, úč. spl./spol.

62 Kreisler G., Kreisler Géza.

63 Foldesi Julius, Földesi Julius, Földecsi Julius, Földessy Julius. K r. 1935 ako necenníková tlačiareň.

64 Ungmegyei könyvnyomda (G. Kreisler), Ungmegyeikönyvnyomda – Kreisler Gejza.

65 Unio, úč. spol.; Union, úč. spol.

66 Štátna Kníhtlačiareň.

67 Gelisch Max.

68 Skolnaja Pomošč – kníhtlačiareň, Skolnaja Pomošč kníhtlač., Skolnaja Pomošč, Školnaja Pomošč.

69 Miravik Jiří, Miravčik J.

70 Svoboda, tlačiareň.

71 K r. 1934 – 1937 ako necenníková tlačiareň.

72 Křivánek a spol.

73 Lám, továreň na krabice; Lám E., úč. spol.

- Invalid (1938)
- Sv. Bazil (1938)
- Geliš Mozes (1938)
- Grafolux (1938)

Veľké Berezné

- Deutsch H. (1925 – 1939)⁷⁴

Volovec

- Meisels K. (1938 – 1939)

Vylok

- Bleier Moric (1927)
- Bleyer, E. (1938)
- Bleyer, M. (1938)⁷⁵

Vynohradiv

- Czuckermann Karol (1927 – 1928)
- Klein Vojtech (1927 – 1939)
- Ugočská ústredná tlačiareň (1927 – 1939)⁷⁶
- Ackermann Karol (1929 – 1937)
- Zuckermann K. (1938 – 1939)

Zoznam bibliografických odkazov:

Literatúra:

Česká retrospektivní bibliografie Řada 2, díl 2. Časopisy. Časopisy České republiky 1919 – 1945 (CERBI C2). Část 1. Bibliografie. Sv. 2. L – S. Spracoval Jaromír Kubiček a kol. Brno : Sdružení knihoven ČR – Moravská zemská knihovna, 2006. 544 s. ISBN 80-86249-36-0, ISBN 80-86249-26-3 (kompletné dielo).

Encyklopédia Slovenska. III. zv., K – M. Bratislava : Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1979, s. 97.

JAROŇ, Karel. Knihtlač na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 18, 1935, s. 85 – 87.

Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 14, 1931, s. 284 – 287.

Seznam knihtiskáren v RČS. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 13, 1930, s. 264 – 267.

Seznam knihtiskáren v republice československé. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 5, 1922, s. 306 – 308.

Seznam knihtiskáren v republice československé. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 6, 1923, s. 246 – 248.

74 K r. 1934 – 1937 ako necenníková tlačiareň.

75 Nevylučujeme, že ide o jednu firmu – tlačiareň Bleier/ Bleyer, Moric/M.

76 Ústředí knihtiskárna, Ústredná knihtlačiareň, Központi könyvnyomda.

- Seznam knihtiskáren v republice československé. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 7, 1924, s. 233 – 235.
- Seznam knihtiskáren v republice československé. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 8, 1925, s. 269 – 272.
- Seznam knihtiskáren v republice československé. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 9, 1926, s. 330 – 332.
- Seznam knihtiskáren v republice československé. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 10, 1927, s. 298 – 301.
- Slovensko: Kultúra. 2. časť. diel 4.* Zost. Karol Rosenbaum a kol. Bratislava : Obzor, 1980, s. 499 – 501.
- ŠKRÁBEK, Karel. Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 15, 1932, s. 282 – 285.
- ŠKRÁBEK, Karel. Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 17, 1934, s. 254 – 257.
- ŠKRÁBEK, Karel. Seznam knihtiskáren v RČS. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 12, 1928 (správne 1929), s. 287 – 290.
- ŠKRÁBEK, Karel. Seznam knihtiskáren v RČS. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 16, 1933, s. 241 – 243.
- ŠKVARNA, Dušan a kol. *Lexikón slovenských dejín*. 2. dopl. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999. 381 s. ISBN 80-08-02977-3.
- VONDRÁČEK, A. Seznam knihtiskáren v Česko-Slovenské republice. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 22, 1939, s. 178.
- VONDRÁČEK, K. Seznam knihtiskáren v RČS. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 11, 1928, s. 258 – 261.
- VONDRÁČEK, R. Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 18, 1935, s. 205 – 208.
- VONDRÁČEK, R. Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 19, 1936, s. 247 – 250.
- VONDRÁČEK, R. Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 20, 1937, s. 237 – 240.
- VONDRÁČEK, R. Seznam knihtiskáren v ČSR. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 21, 1938, s. 279 – 282.

Online zdroje:

<https://aleph.nkp.cz>

<https://www.aspi.sk>

<https://www.digitalniknihovna.cz>